

LÁNG ZSOLT

EGY REGÉNY EPICENTRUMÁBAN

A könyvtár leghátsó raktárában két papírlapokból emelt embermagasságú oszlop dőlt le. A lapok szertehullottak, beborították az asztalt, az asztal körüli székeket, az intarziás parkettet, de még a polcokon álló könyveket, sőt a barokk csempekályha ülőkéjét is. Mint amikor hó fedi be a szürke utcákat, olyan volt, vakító és ijesztő, mert nem akart leállni, és mi, a két rémült könyvtáros és én ott álltunk ennek a hőesésnek az epicentrumában.

Új, ugyanakkor ismerős is, akárcsak a bevazart város. Ez hát a regény. Ezért éled fel minden regényolvasóban a kamaszkora, ezért kerülnek elő a régi kellékek és díszletek: a végtelenség, amelyet a bejárhatóság ígérete gömbbé varázsol, a racionalitás mögötti irracionalitás, amelynek sejtelmes fénye hipnotizáló, miközben hadba állítja a felvilágosodás enciklopédistáit, az idegenség, amelyet a kamasz bekebelezhető birtokként jár körbe, jóllehet metafizikájának topográfiája még teljesen átláthatatlan számára.

A regényt illető tudásunk nagyon személyes. Hogy mi a regény, csak mi, olvasói tudjuk, senki más. Olyan tudás ez, amely akkor száll ránk, amikor nem is számítunk rá; vagyis nem feltétlenül az olvasás alatt. Egy irodalomkritikustól mi soha nem fogjuk megtudni, mi a regény. Hiába hallgatjuk végig az irodalom pápáit, ők csak azt mondhatják el, mi *volt* a regény. A regény jelenidejét nem ismerik, illetve ismerik, mert kamaszként ők is átélték a különös nyári délutánok tücsökciripelős unalmát, átélték a regény

Egy irodalomkritikustól mi soha nem fogjuk megtudni, mi a regény. Hiába hallgatjuk végig az irodalom pápáit, ők csak azt mondhatják el, mi *volt* a regény.

bekebelezésének gyönyörét, de amikor meghatározásokat fogalmaznak, csakis a devianciaként láttelezett tüneteket sorolhatják. Ha megnézzük a korabeli kritikákat, a nagy regények kivétel nélkül fennakadtak a szűrőn. De ami a kritikust birizgálja, ami hetvenhét párna alól is szúrja a fenekét, az az ingerlő borsószem, ami nem hagyja aludni, amit kipécéz, amit kigúnyol, amit lepontoz, amit kiszedne és messzire hajítana, az teszi a regényt igazán emlékezetessé.

A regény párhuzamos sorai az utcai lámpákon túli mezők felé mutatnak, méghozzá egyetlen távoli pontba; hogy hova, nem látjuk, de érzékeljük gravitációját, mozdulatainkat eltérítő hatását.

Amikor a könyvtárban széthullott az a két oszlop, amelybe Bolyai János fénymásolt hagyatékát gyűjtötték, a tízezer papírlap szétszóródása közel hozott hozzám egy kolosszális regényt. Amely nem betűről betűre, szóról szóra, lapról lapra olvasandó, hanem minden betűjét egyszerre kell látni. Úgy éreztem, nemcsak az oszlopok robbantak szét, hanem a könyvtár is. Mintha saját tágulásával ment volna szembe a tér, megállítva az időt, lehetségessé téve, hogy közelről lássak minden egyes betűt, lássam a tus meg a tinta csipkés szelű beivódását a papír cellulózz szemcséibe, és minden szemcsét elraktározhassek memóriámba.

Ahány regény, annyiféleképpen születik. Robbe-Grillet *Útvesztője* számozatlan papírlapokra íródott, a végső sorrend a végén alakult ki. Kerouac *Úton* című regényét egyetlen papírtekercsre gépelte, három hét leforgása alatt, javítás, törlés, bekezdés, vessző és pont nélkül. Goethe négy hét alatt írta meg a *Werthert*, Kafka egyetlen éjszaka alatt *Az ítéletet*. Robert Walser keskeny ablakpárkányon rötta sorait, milliméternyi, sajátos rajzolatú betűjelekkel, amelyeket csak hosszú évek munkájával tudtak megfejteni. Bolyai János közel harminc évig írt rendületlenül, napról napra, minden papírt, ami a keze ügyébe került, felhasználta: régi kéziratok üresen maradt margóját, kalendáriumok fedelének belső felét, csokoládépapírokat, színházi plakátokat, végzéseket, mindent; újra és újra neki lendült, áthúzott, fölébe írt, hol gyöngybetűkkel, hol girbegurbán. Íráskényszer és írásmámor egymásba karoló örvényeiben vergődött haláláig. Meg akarta fogalmazni azt az egyetlen mondatot, amely a világ alapképlete: a mindenre érvényes általános tétel. Zseni volt, legalább akkora, mint Einstein, csakhogy ő nem kapott díjakat, és egyetlen dagerrotípiát sem maradt fent róla. Pedig az ő térelmélete a relativitáselmélet egyik alapköve. Bolyai kimondta, talán először, hogy a képzelet a valóság része, és a szimbólumokkal elvégzett műveletek érvényesek az emberi létezés egészére nézve is. Ő fogalmazta meg a világon először azt is, hogy a tér alakját a benne lévő testek befolyásolják. Nemcsak a végtelen teret, nemcsak a végtelen időt vagy a végtelen képzeletet igyekezett a matematika nyelvére leképezni, hanem az emberi boldogság működését is. Épp ezért belülről írta meg, nem kívülről, mint ahogy első látásra tűnne, nem kívül maradván fogalmazta meg a megválthatóság igéjét, hanem belülről: a kortársai által problematikusnak, sőt örült agyszüleményeknek tartott absztrakcióival szegődött a némaságra ítélt világ feltárái mellé. Örület? Élesség és szűkszavú pontosság! Megszállottság? Bátor lendület, kivételes koncentráció! És micsoda humánus! A Bolyai-mű a görög eposz teljességét és káprázatos idegenségét hordozza magában, nem ismeri a lélek betegségeit, kishitűségét és önzését, nem ismeri a káoszt, és tiszta, érintetlen a hite: az élet lényege a világ és az egyén egymásra találásában igenis megélhető. Bolyainál a nemeuklideszi nem az euklideszi tagadása, hanem annak bizonyítéka, hogy a nemeuklideszi fogalmakkal leírt és az euklideszi fogalmakkal leírt tér egymás mellett létezik.

A Bolyai-regény nem regény, csak én nevezem annak. Nem akar regény lenni. Az originalitás menekül a felzabálás orgiájától. Egy irodalomkritikus rögtön belekötne a tisztázatlan műfaji kérdésekbe: meddig regény, honnan performansz, honnan nonfiguratív zene, honnan átokverte koncepció, és ha mégis regény, mi-féle keveredés gyengíti regényvoltát. Azzal jön, hogy nem tudni, ki az elbeszélője, mi-féle térben játszódik, szimbolikája túl bonyolult, másrészt következetlen. A kritikus önmagához nyúl rémületében. Mi a Bolyai-regény formameghatározó és tartalomadó filozófiája, kérdezi. És nem találja. A Bolyai-féle teljességvágyat örületörvények mázsolmányaként leértékeli, mert képtelen saját megfejtőkészletével dekódolni a koncentrikusan egyszerűsödő szintagmákat. A Bolyai-regénynek nincs pszichológiája. Épp ezért a sértettség önköreihez szokott kritikus képtelen kibányászni a felszabadító interpretációt önmaga számára, és végül marad ott, ahol volt, belesavanyodva saját szellemi inkontinenciájába.

Nagyjából harminc év alatt született meg ez a két egymás mellé felstócolt papírhalom. Bolyai János 1833-ban tért haza Marosvásárhelyre, és 1860-ban halt meg, olyan mellőzöttségben, amelynek máig érződik hidege. Persze a mellőzöttséget részben ő akarta. És ebben megint Robert Walserral állítható párhuzamba. És mindazokkal, akik az elvonulással tulajdonképpen mellőzöttségük ellen tiltakoznak. A néma falanx ellen. Mert a falanx soha nem szólal meg, senki nem mond semmit, senki nem ad utasítást, senki nem fordul el senkitől, senki nem akar rosszat. A falanx ereje és feltörhetetlen titka ez a hallgatás. A falanxban nincs részvét, viszont annál több benne a túlélésvágy remegő idegenellenessége. Néma annyiban is, amennyiben a korbácsütések nélkül is működni képes parancsuralmat zokszó nélkül eltűri, sőt kézcsókkal nyom hűségesküjére pecsétet.

Egyszer a haldokló apja mellett felvigyázó kollégiumi diáktól megkérdezte, mit olvas. Verseket, hangzott a felelet. És van azokban a versekben olyasmi, amit nem írtak le legalább százszor, kérdezett ismét.

Bolyai János olyan terekbe lépett be, ahol még nem jártak előtte, olyan számokkal végzett műveleteket, amelyek létezéséről nem is hallottak, olyan zenei harmóniákat szerkesztett, amelyeket csak évtizedekkel utána laktak be a zeneszerzők, olyan merészséggel és szenvedélyességgel hatolt be az ismeretlenbe, ahogy utána is csak kevesen merték megtenni. Bolyai azelőtt válaszol, mielőtt a Szphinx feltenné, sőt, mielőtt kifundálná a kérdéseit. Ami a paradoxonok között lavírozó gondolkodás számára sekélyesség, a Bolyai-opus számára teljesség.

Egy dramolettjén kívül nem ismerem más szépirodalmi művét. Az a dramolett is inkább röpirat a dölyfös arisztokrácia ellen. Amilyen a nemzeti góg ellen vagy a sajtóbeli szabadság mellett megfogalmazott röpirata. De ott a Teleki Téka hátsó raktárában előttünk volt a regénye. Visszatekintett ránk. Rettenetünkre, amivel mindvégig menekülünk a pillanatnyiség elől, holott benne találhatnánk meg azt a törekenséget és mélységet, amely emberi lényegünket adja. Ott volt előttünk a Bolyai-regény, és visszanezett saját lényegünkre. Ennek a meglepő és megrázó felismerésnek az epicentrumában állni: ez minden regény lényege. Olyan földrengés, amelynek az epicentruma pont ott van, ahol állunk.